

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 22 december 2017

Mål nr

B 5937-16

PARTER

Klagande

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. Wasa Kredit AB, 556311-9204

Box 6740

113 85 Stockholm

Företrädd av riksåklagaren

Motpart

ST

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MC

Dok.Id 141651

HÖGSTA DOMSTOLEN
Riddarhustorget 8

Postadress
Box 2066
103 12 Stockholm

Telefon 08-561 666 00
Telefax 08-561 666 86
E-post:
hogsta.domstolen@dom.se
www.hogstadamstolen.se

Expeditionstid
08:45–12:00
13:15–15:00

SAKEN

Penninghäleri m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2016-11-21 i mål B 6655-16 och B 5032-16

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen förklarar att det förekommit rättegångsfel i hovrätten som kan antas ha inverkat på målets utgång.

Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i fråga om ansvar för penninghäleri (del av åtalspunkten 2 i stämningsansökan 2016-05-13) och i fråga om skadestånd till Wasa Kredit AB, undanröjer hovrättens dom mot ST såvitt avser punkten 1 c) i domslutet samt återförvisar målet till hovrätten i nu aktuella delar.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

Riksåklagaren har yrkat att ST ska dömas för penninghäleri i enlighet med åklagarens andrahandsyrkande under åtalspunkt 2 och att påföljden ska bestämmas till fängelse.

Wasa Kredit AB har yrkat att ST ska utge skadestånd med 180 000 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 9 januari 2014 till dess betalning sker.

Riksåklagaren har begärt att hovrättens dom, såvitt avser åtalet enligt åtalspunkt 2 mot ST, ska undanröjas och att målet i den delen ska återförvisas till

hovrätten för prövning av åtalet enligt åklagarens andrahandsyrkande om penninghäleri samt i fråga om skadestånd på denna grund till Wasa Kredit AB.

ST har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 6.

SKÄL

Bakgrund och frågan i målet

1. ST åtalades för bl.a. försök till grovt bedrägeri medelst urkunds-förfalskning (åtalspunkt 1) och grovt bedrägeri medelst urkunds-förfalskning (åtalspunkt 2). Åklagaren justerade vid tingsrätten åtalspunkten 2 genom att i andra hand, med en kompletterande gärningsbeskrivning, yrka ansvar för penninghäleri enligt 9 kap. 6 a § brottsbalken i dess lydelse före den 1 juli 2014. Wasa Kredit AB yrkade genom åklagaren i anslutning till åtalspunkten 2 att ST oavsett rubricering skulle betala skadestånd till bolaget med 180 000 kr jämte ränta.
2. Tingsrätten dömde ST för försök till grovt bedrägeri medelst urkunds-förfalskning och grovt bedrägeri medelst urkunds-förfalskning till fängelse i sex månader. ST förpliktades att betala skadestånd till Wasa Kredit i enlighet med bolagets yrkande.
3. ST överklagade tingsrättens dom. Han yrkade att åtalen för försök till grovt bedrägeri medelst urkunds-förfalskning och grovt bedrägeri medelst urkunds-förfalskning skulle ogillas samt att han skulle befrias från skyldigheten att betala skadestånd. Åklagaren bestred ändringsyrkandena och yrkade anslutningsvis att ST skulle dömas till ett längre fängelsestraff.

4. Hovrätten har ogillat åtalen för såväl försök till grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning som grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning. I domskälen anfördes att åklagaren inte hade framställt något annat yrkande mot ST. Även Wasa Kredits skadeståndsyrkande ogillades. Hovrätten prövade inte om ST gjort sig skyldig till penninghäleri. Därmed prövades inte heller Wasa Kredits yrkande om skadestånd i förhållande till det vid tingsrätten framställda alternativyrkandet om penninghäleri.

5. Riksåklagaren, som även för Wasa Kredits talan, har överklagat hovrättens dom. Det kan enligt riksåklagaren ifrågasättas om åklagaren, i en situation där förstahandsyrkandet vunnit bifall vid tingsrätten och den dömde överklagat detta, uttryckligen måste framställa andrahandsyrkandet även i hovrätten när åklagarens inställning är att tingsrättens dom ska fastställas och det för den dömde saknas skäl att uttala sig om brott som denne inte dömts för. Vidare har riksåklagaren gjort gällande att hovrättens underlåtenhet att bedriva materiell processledning och därigenom underlåta att pröva andrahandsyrkandet, med tillhörande skadeståndstalan, utgör grovt rättegångsfel.

6. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om det förekommit rättegångsfel i hovrätten. Frågan om prövningstillstånd rörande målet i övrigt har förklarats vilande.

Utgångspunkten för Högsta domstolens prövning

7. Hovrätten har i yttrande anført i huvudsak följande. Såsom processen utformades i hovrätten beträffande ST rörde frågan påståendet om grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning. Varken åklagaren eller försvararen berörde andrahandsyrkandet under huvudförhandlingen i hovrätten. Detta avspeglas i hovrättens domskäl där det anges att åklagaren inte framställt något annat yrkande mot ST. Hovrätten, som hade noterat andrahandsyrkandet vid tingsrätten, övervägde om denna fråga skulle tas upp av hovrätten genom

processledning, men valde att inte göra det. Hovrätten har inte förbisett att pröva något yrkande som framställts där.

8. Med hänsyn till det anförda är utgångspunkten att andrahandsyrkandet om penninghäleri med anknytande skadeståndsanspråk inte framställdes vid huvudförhandlingen i hovrätten.

Domen ska grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen

9. Om huvudförhandling har hållits ska domen grundas på vad som förekommit vid förhandlingen (se 30 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken). Denna princip, omedelbarhetsprincipen, gäller i alla instanser. För att hovrätten ska kunna pröva ett yrkande som framställts vid tingsrätten, krävs att yrkandet har framställts även vid huvudförhandlingen i hovrätten.

10. Av 46 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken framgår att åklagaren vid huvudförhandlingen i tingsrätten ska framställa sitt yrkande. Bestämmelsen är inte tillämplig vid huvudförhandling i hovrätten (se 51 kap. 17 §, som saknar hänvisning till 46 kap. 6 § första stycket). Där gäller i stället enligt 51 kap. 18 § att den överklagade domen redovisas i den omfattning det behövs. Detta brukar oftast ske på så sätt att hovrättens ordförande gör en sammanfattning av tingsrättens avgörande. Parternas yrkanden och sakframställningar kan, om hovrätten finner det lämpligt, helt eller delvis ske genom hänvisningar till handlingarna i målet. Parterna lämnar alltså ibland inte någon fullständig redogörelse för sin talan i hovrätten.

Domstolens materiella processledning

11. I rättegångsbalken finns bestämmelser om rättens materiella processledning vid huvudförhandling i brottmål. Rätten ska se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i det. Genom

frågor och påpekanden ska rätten försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i de uttalanden som görs. Detta gäller även vid huvudförhandling i hovrätten (se 46 kap. 4 § andra stycket och 51 kap. 17 §).

12. Av förarbetena framgår att materiell processledning bör ske under hänsynstagande till det enskilda målets och den enskilda situationens karaktär. Det anförs att processledning till förmån för den tilltalade principiellt sett är avsevärt mindre betänklig än processledning till förmån för åklagaren. Frågan i vilka situationer materiell processledning ska förekomma överlämnas i stor utsträckning till rättstillämpningen. (Se prop. 1986/87:89 s. 105 och 109 f.)

13. Det ankommer på hovrätten att se till att det inte uppkommer oklarheter om vad som är ramen för processen där. Den materiella processledningen kan avse olika frågor som aktualiseras mot bakgrund av parternas processföring. I vissa fall handlar det inte om mer än att klargöra huruvida tidigare framförda yrkanden och grunder vidhålls. Det rör sig då normalt inte om någon närmare analys av partens processuella ståndpunkter, utan det är i första hand en ordningsfråga för att undanröja risken för missförstånd i processen. I andra fall kan det röra sig om mer komplicerade situationer. Det kan exempelvis framstå som tveksamt vad som ryms inom en gärningsbeskrivning. Domstolens aktivitet i fråga om processledning blir i hög grad beroende på förhållandena i det enskilda fallet (jfr Peter Fitger m.fl., Rättegångsbalken, suppl. 82, mars 2017, s. 51:58–51:59).

14. När målet har kommit så långt som till huvudförhandling i hovrätten, ska materiell processledning normalt inte behöva tillgripas. I vissa fall kan det emellertid även då vara lämpligt med åtgärder från rättens sida för att klargöra parternas talan. Att en viss åtgärd är lämplig innebär emellertid inte nödvändigtvis att andra alternativ innefattar ett fel i rättegången; domstolen har ett betydande utrymme vid val av handläggningsåtgärder. Det torde alltså tillhöra undantagsfallen att ett visst förfaringsätt från domstolens sida kan

anses utgöra ett sådant rättegångsfel som bör föranleda att domstolens avgörande undanröjs.

Bedömningen i detta fall

15. Eftersom det vid tingsrätten framställda andrahandsyrkandet om penninghäleri med anknytande grund för skadeståndsanspråket inte framställdes vid huvudförhandlingen i hovrätten, har det i sig inte inneburit något rättegångsfel från hovrättens sida att inte pröva yrkandet.

16. Det spørsmål som då aktualiseras är om hovrätten genom materiell processledning borde ha tagit upp frågan om omfattningen av åklagarens ansvars- och skadeståndsyrkanden. Här är följande omständigheter av betydelse.

17. Som en följd av att ST vid tingsrätten dömdes för grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning, prövade tingsrätten inte andrahandsyrkandet om penninghäleri. Det var endast ST som överklagade tingsrättens dom avseende ansvar och enskilt anspråk enligt åtalspunkten 2. Under skriftväxlingen i hovrätten bestred åklagaren, som företrädare för det allmänna och för målsäganden, ändring av tingsrättens dom. Det fanns under detta skede av handläggningen inte heller behov för åklagaren att precisera innebörden av detta bestridande i förhållande till det alternativa gärningspåståendet, eftersom det skulle vara tillräckligt för åklagaren att i samband med hovrättens huvudförhandling hänvisa till vad som hade anförts i tingsrätten i denna del.

18. Målet i hovrätten var omfattande. Det rörde överklaganden i olika hänseenden från fem tilltalade och från åklagaren. Det förelåg alternativa gärningspåståenden rörande flera av de tilltalade, och det fanns enskilda anspråk från ett stort antal målsägande. Huvudförhandlingen kom att ta fem dagar.

19. Det aktuella gärningspåståendet om penninghäleri var alltså endast en mindre del av ett omfattande mål. Vad åklagaren hade anfört avseende den aktuella åtalspunkten under skriftväxlingen i hovrätten indikerade inte att det hade skett några förändringar avseende ansvarsyrkandena eller det enskilda anspråket. Det kan också noteras att det enskilda anspråket i tingsrätten uttryckligen hade gjorts gällande oavsett om den tilltalade befanns skyldig till grovt bedrägeri eller penninghäleri.

20. Mot angiven bakgrund måste det vid huvudförhandlingen i hovrätten ha stått klart att det var ett rent förbiseende från åklagarens sida att alternativpåståendet om penninghäleri med anknuten grund för det enskilda anspråket inte berördes. Frågor i syfte att klarlägga åklagarens inställning i denna del kunde inte aktualisera påståenden som den tilltalade tidigare inte hade haft anledning eller möjlighet att försvara sig mot. Det fanns inte heller skäl att befara att sådana frågor skulle kunna skapa något berättigat tvivel om domstolens opartiskhet.

21. Även med beaktande av det betydande utrymme för bedömningar som måste föreligga för domstolen bör i detta fall hovrättens underlåtenhet att klarlägga åklagarens och målsägandens talan anses utgöra ett rättegångsfel som kan antas ha inverkat på utgången i målet.

22. Prövningstillstånd bör därför meddelas såvitt avser åtalet för penninghäleri och det enskilda anspråket.

23. Hovrätten har såvitt avser åtalspunkten 2 funnit att ST inte ska dömas för grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning. Däremot har hovrätten inte prövat frågan om ansvar för penninghäleri och den anknytande grunden för det enskilda anspråket. Denna prövning bör komma till stånd genom att målet i dessa delar återförvisas till hovrätten. Det följer av förbudet mot reformatio in pejus att det, såsom riksåklagaren har utformat sitt överklagande och sin

begäran om återförvisning, inte kan komma i fråga att hovrätten på nytt prövar åtalet såvitt avser grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning. Det finns mot den bakgrunden, och med beaktande av att det ogillande domslutet inte i ett fall som detta kan anses hindra en prövning i sak av åtalet för penninghäleri, inte anledning att undanröja hovrättens domslut såvitt avser grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning. Hovrätten har att pröva det enskilda anspråket med utgångspunkt i ogillandet i den delen och utifrån att frågan om skadeståndsansvar på grund av penninghäleri inte är avgjord.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ella Nyström, Ingemar Persson, Lars Edlund (referent), Petter Asp och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Andreas Lööf